

SOK SZOR

NEM

HALUNK

MEG

Tompa Andrea regénye alapján az adaptációt írta és rendezte: **Gáspár Ildikó**
Bemutató: **2025. március 6.** • Örkény Stúdió

NEM SOK SZOR HALUNK MEG

TOMPA ANDREA REGÉNYE ALAPJÁN AZ ADAPTÁCIÓT ÍRTA: GÁSPÁR ILDIKÓ

JÁTSSZÁK

Szandtner Anna, Takács Nóra Diána, Szaplanczay Mária,
Friedenthal Zoltán, Ioana Nițulescu m.v.,
Florian Thongsap Welsch m.v.

ZENEI KÖZREMŰKÖDŐ

Matisz Flóra Lili

VIDEÓFELVÉTELEN

Pogány Judit, Ficza István

Dramaturg

Látvány

Média design

Zene

Világítás

Operatőr

Vágó

Hang

Tolmács

Asszisztens-ügyelő

Súgó

Rendezőasszisztens-gyakornok

Rendező

Bemutató

Ari-Nagy Barbara

Szabados Luca

Juhász András

Matisz Flóra Lili

Balogh Csaba Andor

Guzmics Gergely

Herpai Máté

Baranyai Illés, Móni Tamás,

Tarnay Timon

Veres Emőke, Zilahy Anna

Mészáros Csilla

Sütő Anikó

Martin Daniella

GÁSPÁR ILDIKÓ

2025.03.06.

A Sokszor nem halunk meg a budapesti Örkény Színház és a Theaterhaus Jena és közötti színházi csereprogram része, amelynek Herscht 07769 című produkcióját április 4-én mutatják be.

TÁMOGATÓK

Funded by
the European Union

GOETHE
INSTITUT

MAGYAR MŰVÉSZETI
AKADÉMIA

INTERNATIONALER
KOPRODUKTIONSFONDS

A központban egy női alak áll, aki csecsemőként lép be a könyvbe. 1944. április végén egy zsidó családban született csecsemő élete kétesélyes történet, tudjuk, hogy mennyire kevés gyerek éli túl a holokausztot, a legtöbbjüket megölik. Lehetne erről is regényt írni, de engem az a pillanat érdekelt, amikor ezt a csecsemőt elrejtik, megpróbálják megmenteni, az anya rábízta a gyermeket a cselédjére, és a gyermek bekerül egy új családba. Az érdekelt, hogy vajon mit tesz egy szeretetközeg hosszútávon egy olyan gyermekkel, akinek ez a veszélyeztetett élet az induló hátizsákja, ebből a küzdelemből kell emberré válnia.

A gyermek ebben a családban marad, felnő, színésznő lesz, a középkoráig elkísérjük. A színház a másik nagy témája a könyvnek. Tulajdonképpen először írok színházról, bár sokszor érintettem itt-ott, de most először próbáltam megérteni, hogy milyen egzisztenciális döntés színésszé válni, és nem felnőtt fejjel, amikor valaki 18 évesen eldönti, hogy ő színész lesz, és elkezd egy pályán haladni, hanem egész kisgyermekkorban mit lehet felismerni abban, ha valaki szerepet játszik.

Három nagy témát fonogattam valójában: a sors és származás kérdését, az örökbefogadást és a színházat, mint lehetőséget arra, hogy valamit megtudj magadról olyan módon, hogy mindig másban merülsz alá.

Nagyon fontos kiindulópont volt az, hogy a múlt elveszett. Egy fekete lyuk keletkezett azzal, hogy tízezreket hurcoltak el ebből a városból. Nem csak ennek a gyermeknek a szülei tűnnek el, sokan mások vesznek oda nyomtalanul. A pusztulás akkora, hogy mindenkit érint: a szereplők közül soknak a múltja homály, hazugság, szerepjáték, identitásváltás és minden egyéb. Tehát ami eltűnt, az eltűnt, azt kell megélni, hogy nincs, és nem lehet oda semmit tenni helyette.

Víg Emese interjúja Tompa Andreával és Tibori Szabó Zoltánnal.
Transtelex, 2023. június 7.

GIDÓ ATTILA: ZSIDÓK ERDÉLYBEN

1944 márciusában a német csapatok megszállták Magyarországot. Az erdélyi zsidóság túlnyomó többségében tudatosult egyfajta veszélyérzet, mégsem gondoltak menekülésre, a legutolsó pillanatig bíztak a magyar állam védelmében. Azon kevesek, akik reálisan mérték fel a politikai helyzetet, tiltott határátlépéshez folyamodtak (Románia irányába), vagy bujkáltak.

A II. magyarországi gettósítási zónához tartozó IX. és X. csendőrkerületek területén felállított észak-erdélyi gettókba 1944. május 3-tól kezdődően gyűjtötték össze az országész zsidó lakosságát. Rövidesen, 1944. május-június folyamán, a magyar hatóságok 45 vonatszerelvényt indítottak el Észak-Erdélyből Auschwitz irányába.

A 165 ezer észak-erdélyi zsidóból csupán 35-40 ezer élte túl a soát. A román fennhatóság alatt maradt Dél-Erdélyben minimális volt a 40 000 fős zsidóság embervesztesége. A háború után tehát, az észak- és dél-erdélyi zsidóság összlétszáma a korábbi 190 000-200 000-ról 80 000-re csökkent.

A két világháború között beindult disszimilációs folyamatokat a holokauszt traumája tovább fokozta. A magyar zsidóságnak azt is fel kellett dolgoznia, hogy a magyar állam és a magyar lakosság - kevés kivétellel - cserbenhagyta őket, vagy egyenesen részt vállalt a megsemmisítésükben. Mindehhez olyan, a hazatérést követő kiábrándító élmények is társultak, mint az újjáéledő antiszemitizmus és az elkobzott javak akadozó vagy elmaradó visszaszolgáltatása.

Az erdélyi zsidóság jelentős része számára az önazonossági dilemmákból kivezető utat a magyar-zsidó identitás feladása jelentette. Többen a nemzetfeletti ideológiákhoz csatlakoztak (beléptek a kommunista pártba), mások román integrációs pályát választottak, a többség pedig a kivándorlás mellett döntött. Az új, szovjet világrendből való kiábrándulás és az 1948-as zsidó államalapítás a romániai zsidóság többségét az ország elhagyására készítette: 1948-1995 között mintegy 272 ezer romániai zsidó vándorolt ki Izraelbe. A holokauszt utáni 80 ezres erdélyi zsidóság fele 1952-ig távozott az országból. Számuk a következő évtizedekben is drasztikusan csökkent.

A 2021-es népszámlálások szerint Romániában 2378 személy vallotta magát zsidó nemzetiségűnek.

SZAPLONCZAY MÁRIA

Azt mondja Tilda, amikor a tanárával beszél, hogy az ember ismeretlen. A magakeresés a fő motívuma Tildának, mivel nincs háttere. Nincsenek rokonai, és nem azért, mert nem ismeri őket, hanem nincsenek, még csak holttestük sincs, a semmi van a háttérben, és ebből indul az, hogy akkor kicsoda ő, mi igaz, mi hazugság. Meg kell tudnia, hogy ki ő. És hogy ezt hogyan tudja meghatározni. Persze nem kapunk rá választ. Én személy szerint azt gondolom, olyan nincs, hogy megismerted magad, lezártad, és tudod, ki vagy. Olyan van, hogy ismerkedsz magaddal, de ez soha nem egy befejezett folyamat. Minden szerep tanít valamit, de nem úgy gondolok rá, mint egy terápiára.

Nekem van egy egészen sokáig visszavezethető családfám, és a Szaplenczay ágak van egy nem is hétköznapi története, ami sajnos nincs leírva és összegyűjtve sehol. Remélem, hogy az egyik rokonom egyszer megcsinálja. Vagy én, de az nem most lesz. Viszont abszolút érdekel, és van egyfajta öntudatom, amiről általában megfeledekzem, néha szándékosan is, mert ez - a nemesi család - már egy letűnt idő része. Akkor kezdtem el igazán foglalkozni azzal, hogy miből jövök és hogy kik vannak előttem, amikor az Antigoné-szerepet vettem át egy évadra a Radnóti Színházban. Érdekes egybeesés, hogy Tilda is Antigonét játszik, ez benne van az előadásunkban is. Az Antigoné persze több mindenről szól, de nagyon érdekesnek találtam, hogy Antigoné egész családja elpusztult. Teljesen egyedül marad. Iszméné ott van, de őt az én értelmezésem szerint megtagadja, tehát ő sincs. Ekkor kezdett el foglalkoztatni, hogy az ember nemes. Nem a származásról beszélek, hanem arról, hogy mi a nemesség az emberben. Hogy mitől ember valaki.

FRIEDENTHAL ZOLTÁN

A háborúhoz mindannyiunknak van köze, hiszen a nagyszüleink mind átélték ezt a tragédiát. Az én családomban is volt apai ágról egy holokauszt-történet, nagymamának a testvére megjárta Auschwitzot, aztán Izraelbe emigrált. És abszolút tabutéma volt, soha egyetlen szót nem mondott róla, és a férjével is ez volt a megállapodásuk. Ahogy megismerkedtek, megegyeztek, hogy erről nem beszélnek, erről nem lehet beszélni. Én nem is próbáltam firtatni ezt. De amikor idősebb lettem, és már a nagyszülők is nagyon idősök voltak, akkor elkezdett foglalkoztatni, hogy meséljenek a gyerekkorukról, kamaszkorukról, fiatalkorukról, és nagyon sok mindent nem kérdeztem meg, amit bánok. Szerintem nagyon fontos, hogy tudjuk, honnan jövünk, mert akkor sok mindenre rá tudunk jönni a saját életünkkel, problémáinkkal kapcsolatban, megtalálhatjuk ezeknek a gyökerét, úgyhogy mindenkit arra buzdítok, hogy beszéljen a nagyszüleivel, szüleivel, amíg teheti.

FOTÓ: ANDREI PANDELE: BUKAREST, 1984

FLORIAN THONGSAP WELSCH

Azt hiszem, Jénában is érteni fogják az előadást, mert az identitásról szól. Van egyfajta párhuzam a magyar-román és a keletnémet-nyugatnémet történelem között – azt persze itt jobban értik, hogy mik az összefüggések és mi változott –, de leginkább ez lehet a közös nevező. Hol találom meg az identitásomat, ha történelmi változások vannak az országomban? Lehetem-e például és felvehetek egy újat? Én csak elképzelni tudom ezt, mert 1990 után születtem, nincs élményem, tudásom arról, hogy milyen az, amikor ekkorát változik a történelem. Mint például az NDK megszűnése után, amikor egyszer csak már nem volt Kelet- és Nyugat-, hanem Németország lett. Hogyan folytassam az életemet, hogy vigyem tovább az identitásomat, amit eddig Keleten vagy Nyugaton építettem fel? Nem éltem át, de el tudom képzelni, hogy vannak sorsok, helyzetek, amikor az embereknek dönteniük kell.

„ÉDES ERDÉLY, ITT VAGYUNK!”

„Édes Erdély itt vagyunk! / Érted élünk és halunk!” – énekelték az 1940. szeptember 6-án Nagyváradra bemasírozó „szép magyar leventék”. A város zsidó lakossága is kitűzte a nemzetiszínű kokárdát a vezérkara élén bevonuló vitéz nagybányai Horthy Miklós kormányzó és a magyar honvédek tiszteletére. Beszterce környékén viszont a magyar lobogók helyett gyakran horogkeresztes zászlókkal fogadták a honvédséget, és Robert Clemens, az észak-erdélyi németek területi vezetője fekete egyenruhában, a karján horogkeresztes szalaggal köszöntötte Horthy kormányzót.

Nagyváradon felröppent a hír, hogy a bevonulás előtt Weiszlovich Emil, a fényűző Park szálló zsidó tulajdonosa ezüstpatkót veretett a kormányzó legendás fehér lovának. A legenda más változata szerint carrarai márványból építtetett volna jászolt a lónak. A város zsidó lakosságával egyetemben, a magyarsága mellett elkötelezett szállodatulajdonos is nagy reményeket fűzött a visszatérő magyar közigazgatáshoz. Annál nagyobb volt a zsidóság csalódása, amit – az anekdota szerint – éppen Weiszlovich fogalmazott meg a legfrappánsabban: „Mi a magyarokat vártuk, de nem ezeket a magyarokat!”

Lówy Dániel: „Édes Erdély, itt vagyunk!”. Kortárs, 2012. június.

„ROMÁNIÁBÓL JÖTT EGY PÜSPÖK.”

Márton Áron (1896-1980): az erdélyi római katolikus egyházmegye püspöke. 1939. február 24-én szentelték püspökké. Másfél év múlva egyházmegyéjét a bécsi döntés kettévágta. Híveinek töredék részével az ősi püspöki székhelyen, Gyulafehérváron maradt. Román állampolgársága miatt távol kellett tartania magát a magyar közélettől. Egyházmegyéje nagyobbik részébe, Észak-Erdélybe csak egyházi teendők végzésére járt át; ilyen úton volt Kolozsváron 1944. május 18-án is, amikor bátor beszédben ítélte el a zsidóüldözést és a másként gondolkodók elleni hajsztát. 1949. június 21-én, útban egy bukaresti tárgyalásra, titkos rendőrök elrabolták. A bukaresti katonai bíróság előtt 1951-ben 15 évi fegyházbüntetésre ítélték. Az ellene felhozott koholt vád szerint a háború végén szabadlábra helyezett kommunista politikai foglyokkal akarta elérni, hogy Észak-Erdély Magyarországhé maradjon. 1955-ben megszakították büntetését, és szabadlábra helyezték, 1956 őszén elrendelték háziőrizetét. 1967 szeptemberében hagyhatta el először püspöki rezidenciáját.

„BOMBÁZTÁK SZÉP VÁROSUNKAT”

1944. június 2-án 9 órakor Kolozsváron megszólaltak a légvédelmi szirénák. 9 óra 8 perckor a repülőgépek nagy mennyiségű röpcédulát szórtak a városra, majd 9 óra 14 perckor elkezdődött a bombázás. A gépek célpontja a vasútvonal volt, mintegy 5 kilométer hosszúságban, 6-700 méter széles sávban. Az ötven percig tartó bombázás során a városra több mint ezerkétszáz bomba hullt. A hivatalos jelentés szerint 327 földszintes ház és 58 emeletes ház súlyosan megrongálódott, 792 pedig könnyebben. Az elhunytak és sebesültek számát a légitámadás után 880 körülire becsülték, de ennél valójában sokkal magasabb lehetett, még évekkel később is találtak pincében rekedt áldozatokat.

SZANDTNER ANNA

Amikor én kezdem el Tildát játszani az előadásunkban, az a történetben a nyolcvanas évek eleje. Akkor voltam gyerek. Anyukám dramaturgként dolgozott, és nagyon sokat jártunk vele színházba. Tehát azt a nyolcvanas évekbeli színházi közeget személyesen ismerem. És közel áll hozzám Tilda személyisége is, az az őt meghatározó érzés, ami talán sok színésznek megvan, hogy a színpadon él igazán, a hétköznapiakban pedig inkább csak botladozik. Hogy a szerepeiben tudja, kicsoda, mert a szerepnek megvannak a biztonságos határai.

Fontosnak tartom, hogy foglalkozzunk a múltunkkal, a felmenőinkkel, mert ők határoznak meg minket, belőlük vagyunk. A mi családuknak a nagyszüleim révén érintett a holokausztban, őket nem deportálták hál' Istennek, de igazából nem meséltek soha. Annyit tudtunk, hogy egy svéd védett házban vészelték át ezt az időszakot. Anyukám mindig azt mondta, hogy ő a „béke gyermeke”, mert 1945 novemberében született. De egyébként tabutéma volt ez az egész, vagy lehet, már túl késő volt, túl öregek voltak a nagyszüleim, amikor mi, unokák elkezdtük ezt a témát feszegetni. Igazából nem kaptunk válaszokat, amit nagyon sajnállok így utólag, mert hiszek abban, hogy ezek a transzgenerációs dolgok léteznek, hogy a szüleink, nagyszüleink sorsa kihat ránk és jobb azt ismerni, mint a homályban tapogatózni. Ugyanilyen kapcsolódási pont nekem a regénnyel - ez a mozzanat nincs benne a mi adaptációnkban -, hogy Tilda számára az Anna Frank naplója meghatározó színházi élmény. Akkoriban elég sokan olvasták vagy vitték színpadra Magyarországon is, és ez a regény anyukámnak is nagyon fontos volt. Minden országban, ahova eljutott, megvette az Anna Frank naplóját az adott nyelven, és otthon a polcon ott sorakoztak a kötetek. Ő ugyanaz a generáció, édesanyám, mint Tilda. És mint utólag megtudtam, ezért nevezett el Annának engem, az ő emlékére.

MARTIN DANIELLA, RENDEZŐASSZISZTENS-GYAKORNOK

A dédim sokat mesél arról a pár hónapról, amit 1944-ben Kiseccseten töltött az anyukájával egy tanyán. Volt két kiskacsája, akiket ő nevelt, gondozta a saját pici veteményeskertjét, játszott a helybéli gyerekekkel - természetesen színházasdit -, ahogy ő emlékszik, igazán idilli időszak volt ez. Tizenegy éves volt. Ő úgy mondja, üdülni voltak. Aztán még éppenhogy haza tudtak jutni Pestre az ostromgyűrű bezárulása előtt, de erről már nem szokott beszélni. Csak arról, hogy hogyan vitték le a kiságyát meg a kanáriját kalitkástul a pincébe karácsonykor, meg arról, hogy amikor nagyon nagy volt a dörgés, diópálinkát ittak a nagynénjével, hogy ne féljenek. Mesél a légiriadó közben az asztalon maradt társasjátékról, ami egyébként még mindig megvan. Az örült rohanásról a harmadik emeletről. Mesél Natasáról, a csoportjával a ház előtti téren állomásozó ukrán tüzérnőről, akitől a házbéli gyerekekkel kenyeret kértek, és volt, hogy adott is nekik. Egyszer azt is elmondta, hogy úgy barátkozott össze egy orosz katonával, hogy sokkal kisebb gyerekeknek tettette magát, rajzolt is neki, cserébe pedig cukorkát kapott.

Kilencvenkét éves lesz. Mindig mesél. Van, amiről sosem fog, és kérdezni sem szabad róla, pedig már általános iskolás koromban rájöttem, hogy nem üdülni voltak akkor...

TAKÁCS NÓRA DIÁNA

Van egy nagyon izgalmas történet a családomban, apukámnak az édesapja nem ismerte a szüleit, mert őt „találták” - akkoriban még ilyen is volt. Már az is önmagában egy rejtély, hogy apukám egyáltalán hogyan keveredett a világra, mert nagyon idős volt már a Papa, amikor apukám megszületett. A Papát egyáltalán nem ismertem; amikor meghalt, még apukám is gyerek volt, de ha valami izgat a családom múltjában, akkor az az ő története. 1889-ben született, és csak feltételezték, hogy ki volt az anyja, hogy egy Takács Juliánna nevű lánynak volt a Papa a gyereke. De mi így lettünk Takácsok, mi ezt a nevet visszük azóta is tovább, a bátyámat Takács Sándornak hívják, mint ahogy Takács Sándor volt az apukám és a Papa is. Hogy ezt hogy lehet kutatni, nem tudom. Úgyhogy bárki, aki ráér ezzel foglalkozni, és tudja, hogyan kell egy ilyen Kelet-magyarországi történetet kinyomozni, az szóljon.

MÉG A ROKONSÁG SEM TUDTA, KICSODA A KIS ANDY SCHWARCZ RÉKA BESZÉLGETÉSE PÁL ANNÁVAL RÉSZLET

-Hogyan került kapcsolatba kolozsvári zsidó családokkal?

-Mint hímzőnő megismerkedtem a Rózsa családdal. Hosszú évek után is fennmaradt a barátság. Amikor bekövetkezett az a nehéz idő (...), jött Rózsa nagymama egy este a leányával, Editkével, és megkérdezte, tudnék-e segíteni rajtuk, hogy a kisiút ide hozhassák, mert ahol ők vannak, ott nem maradhat a gyerek. Én gondolkodás nélkül azt válaszoltam, hogy azonnal menjenek és hozzák el.

-Tudott-e bárki is arról, hogy a gyerek maguknál volt?

-Senki sem tudott róla. Erről nem is volt szabad tudnia senkinek. (...)

-Mennyi ideig maradt a kisiú a házukban?

-Négy hétig tartottam itt, Juliskával, a nevelőnővel együtt. Egy hónap után, amikor a szülőknek sikerült elintézniük, hogy kimenjenek Svájcba, egy este eljöttek, és elvitték a gyereket. Innen egyenesen az állomásra mentek. (...) Én örültem, hogy megúsztam, nem mind kérdezősködtem. Amikor Rózsáék akkor este a gyerekért jöttek, már nem lehetett kérdezni semmit. Örültem, hogy túlestem rajta, és a gyereket épen vitték el. Hálát adtam a Jóistennek, hogy megszabadított. Nagy gond volt ez, négy hétig olyan nyugtalanságban élni. (...) Mert azért csak féltünk. Nagy szó volt, hogy én a gyereket vállaltam, de én a Jóistenben annyira bíztam, hogy első szóra azt mondtam, hogy jöhet.

„AZÉRT ARRA KÍVÁNCSI LESZEK, DE NAGYON, HOGY LAKATOST IS KIENGEDIK-E.”

Lakatos István a romániai magyarság egyik legjelentősebb politikai és közéleti személyisége volt. Töretlen szociáldemokrata meggyőződéséért közel tizenöt év börtönt szenvedett (1949–1964). A „Márton Áron-per” néven ismert kirakatpernek a gyulafehérvári püspökkel és a kommunista Kurkó Gyárfással együtt ő is elsőrendű vádlottja volt. De valamennyi mártírunk közül senki sem szenvedett olyan hosszú börtönbüntetést, mint ő.

1955-ben a szovjet bolsevik párt XX. kongresszusának hatására nemcsak Áron püspököt helyezték át házi őrizetbe, de szabadon bocsátották a szociáldemokrata elítélteket is, ha kinyilvánították, hogy tévedtek, amikor szembeszegültek „a munkásosztály ideológiai és szervezeti egységével”. (...) Lakatos István volt az egyetlen, aki visszautasította a „bűnbánó nyilatkozatot”. 1964-ben az általános amnesztia kapcsán került szabadlábra. Nekünk, akik értetlenül állunk példátlan makacssága előtt, Lakatos István azt mondta: „amíg egy ember képes nemet mondani, a diktatúra tudja, hogy nem győzött, mert nem tudhatja, hogy az egy kimondott nem mögött hány kimondatlan áll”.

Dáné Tibor: Odüsszeiám egy memoárfolyam mentében

„DE MIÉRT MONDJA MUZULMÁNNAK?”

Kellett lennie a táboréletben valami magába húzó erőnek. Jó lenne ismerni az emlékezés és a vágyódás kapcsolatát (miért színezi az emlékezést a vágy? És ha nem vágyódnánk, miért emlékeznénk? Mi ennek a kötésnek a pontos tartalma?) Egymás után két éjszaka volt tábor-álmom. Leghasznavehetőbb tartalmuk az eleven rémület. Egy tekintetben azonban érdekes, de csődöt mond az emlékezet: a fizikai fájdalomra emlékszem ugyan, de csak az eszemmel, az érzékeimmel nem, és lehetetlen is felidézni. Emlékszem, egy szinten már ez is megszűnik, az éhség is, a fázás is. Már nem vesszük észre, mi történik körülöttünk. Orrunk folyik, szemünk könnyezik, exkrementumainkat habozás nélkül termeljük ki, bárhol, bármikor. Aki ilyen állapotba jutott, ezt nevezték muzulmánna. Értelme lassan elszenderedik, s elmerül emlékei zűrzavaros képzeteibe. A muzulmán már nem szenved. Csodálatos belső élményeken megy keresztül, csak akkor éppen nem tud róla. Ha egyszer felébred, és ismét emberré változik vissza, ez az emlék gyakran megkísérli, és nem vallja be önmagának, hogy megmozdul benne valami tilalmas nosztalgia. Ember soha nem lehet annyira közel önmagához és Istenhez – talán helyesebb volna inkább Buddhát mondani. A „kialvás”, a nirvána itt úgyszólván a maga laboratóriumi tisztaságában tanulmányozható. A szent emberért két-három hét múlva eljön a halál, minden külső beavatkozás nélkül is. Nem fáj. Ellenkezőleg, édes és beteljesítő, mint a hajnali álom.

Kertész Imre: Gályanapló. 1960.

„DÉSEN VOLTUNK. VOLTAM DÉSEN.”

DÉS (románul: Dej, németül: Deesch)

Város Romániában, Kolozs megyében. Kolozsvártól 57 kilométerre északkeletre fekszik, a Kis- és Nagy-Szamos összefolyásánál. A határában elterülő Bungur-erdőben működött 1944-ben Európa legnagyobb szabadtéri gettója.

DÉS, 1940. A FELVÉTEL A REFORMÁTUS TEMPLOM MÖGÖTTI PARKNÁL. A MAGYAR CSAPATOK BEVONULÁSA IDEJÉN KÉSZÜLT.
FORTEPAN/KÁDÁR ATTILA

„Ez a Bungur erdő négy-öt kilométerre feküdt Déstől, a Désaknára
vivő vasútvonal egyik kanyarulatában, egy kisebb hegyen.
Nyárfákból állt, itt-ott felbukkant egy tölgy vagy egy bükk, a
désiek régen itt tartották a majálisokat, a madarak és fák ünnepét,
a gyerekek ide jártak ki számháborúzni, kerékpározni. És most ez
lett a gettó.”

Moldova György: A Szent Imre-induló.

HARSÁNYI ZIMRA

(1924 /1929, DÉS – 2010, PÁRIZS)

„Harsányi Zimra Ana Novac néven vált ismert és sikeres drámaíróvá Bukarestben az ötvenes években; a hatvanas években Magyarországon publikálta auschwitz-i naplóját, mely rövidesen franciául, majd számos nyelven megjelent. Emigrációja után a szerző Franciaországban telepedett le, és franciául alkotott. Három nyelven írt, magyarul, románul és franciául, két műfajban: drámát és prózát. Élete traumatikus fordulatok sorozata: fiatal felnőttként deportálják, második darabjával sikert arat, állami díjban részesül, harmadik darabját betiltják, kiteszik a pártból, és elhallgattatják. Ezután veszi elő auschwitz-i naplóját. (...) Többször is nevet vált, születési dátumát átírja, vagy épp homályban tartja. (...) Végül ez a maszkjáték, a nevekkel való zsonglőrködés az, ami segíti abban, hogy a Securitate szeme elől eltűnjön és emigráljon. (...)

A névváltás és Bukarestbe költözés, amely egy nyelvi váltással is jár, nem ritka a túlélők között; a Romániába visszatérő, korábban magyar kultúrájú zsidóság soraiból többen mennek keresztül hasonló váltáson, kilépve abból a földrajzi és kulturális közegből, amely szenvedésüket is okozta. Ez gyakran a magyar-zsidó identitás visszautasítását is jelzi, párhuzamosan egy új, román nyelvű/kulturális identitás létrehozására való törekvéssel.

Tompa Andrea: A mosoly országai. Harsányi Zimra sok élete.

Korunk, 33. évfolyam, 4. szám (2022. április)

Ha az ember saját magát ismerné, a többiekkel valahogy elboldogulna.

Harsányi Zimra: A téboly hétköznapijai

Mindig azt írom neked, „a naplóm”. Nevetnem kell naivságomon.
Hisz már rég nem az enyém, már rég köztulajdon, s nem írom,
hanem íratják velem. Igen, bármily komikusan hangzik is, habár
naplóm az én gondolataimat és reflexióimat tükrözi, mégis néha
rám parancsolják, mit írjak. Sőt, hajcsárom is van, aki árgus
szemekkel örködik: lelkiismeretesen vezetem-e a lágerkrónikát.
Ezzel is mintegy jelzik, nem egyedül az enyém, mindnyájunké.

Rózsa Ágnes: Jövölesők

RÓZSA ÁGNES

(1910, NAGYVÁRAD – 1984, KOLOZSVÁR)

Műfordító, naplóíró, pedagógus. A nagyváradai jogakadémia után a kolozsvári magyar egyetemen szerzett angol-francia-esztétika szakos diplomát, 1944-ig a nagyváradai Kecskeméti Lipót Gimnáziumban tanított. 1944 májusában családjával együtt deportálták Auschwitzba, majd öt hónap után kényszermunkára hurcolták Nürnbergbe. Itt írta naplóját férjének szóló levelek formájában, melyet a felszabadulásig egy saját készítésű zacskóban hordott a nyakában. Könyv formájában csaknem harminc évvel később, 1972-ben jelent meg Bukarestben, Jövőlesők. Nürnbergi lágernapló 1944-1945 címen.

„HAI, SCRIE ACOLO. SCHREIBEN SIE.”

A román Securitate nem hasonlítható a német Stasihoz, nincs pontos könyvelése. Felépítéséről az utolsó pontos adat 1958-ból való: 5633 tiszt, 4108 őrmester (sergent), vagyis altiszt, 1416 civil alkalmazott, 46 028 katona, valamint a besúgóhálózat, amely hozzávetőlegesen 45000 személyből áll. (...) Hatalomra jutásakor Ceaușescu teljes mértékben átszervezi, szorosan a Párt irányítása alá rendeli az intézményt. 1968-tól a Kommunista Párt beleegyezése kell ahhoz, hogy a Securitate valakit megfigyeljen vagy beszervezzon. A 80-as évek végére, amikor a romániai diktatúra Európa egyik legszégyenteljesebb politikai rendszere lett, a Securitate újra kibújt a párt ellenőrzése alól, és szinte önálló életet élt. Marius Oprea, a témában jártas történész szerint ebben az időben a besúgók száma körülbelül 400 000 fő. (...)

A Ceaușescu-rendszerben többször változtak a szerv adatgyűjtési prioritásai, de a magyarok megfigyelése minden esetben elsőbbséget élvezett. Szinte minden megfigyelt magyar személyről írt jelentésben szerepelt a nacionalista és az irredenta jelző. (...) Romániában hat állami magyar színház, három magyar nyelvű állami bábszínház, egy magyar nyelvű opera és egy színművészeti főiskola működött a szocializmusban. A magyar közösségteremtésben mindegyik óriási és egyedi szerepet játszott. (...) A színházban a színészek mellett elsősorban a színpadi személyzet köréből szervezték be a besúgókat. A tűzoltót, a fotóst, a műszaki főnököt. Az egyik hangosító mester mesélte, hogy egyszer próba előtt a fülkébe besétált Makkai elvtárs, és kihalászott a zsebéből egy vadonatúj magnószalagot, átadta a technikusnak, és ennyit mondott: vegye fel a próbát. Ő pedig felvette, mit lehetett tenni.

Gáspárik Attila: Romániai titkosszolgálati gyorstalpaló

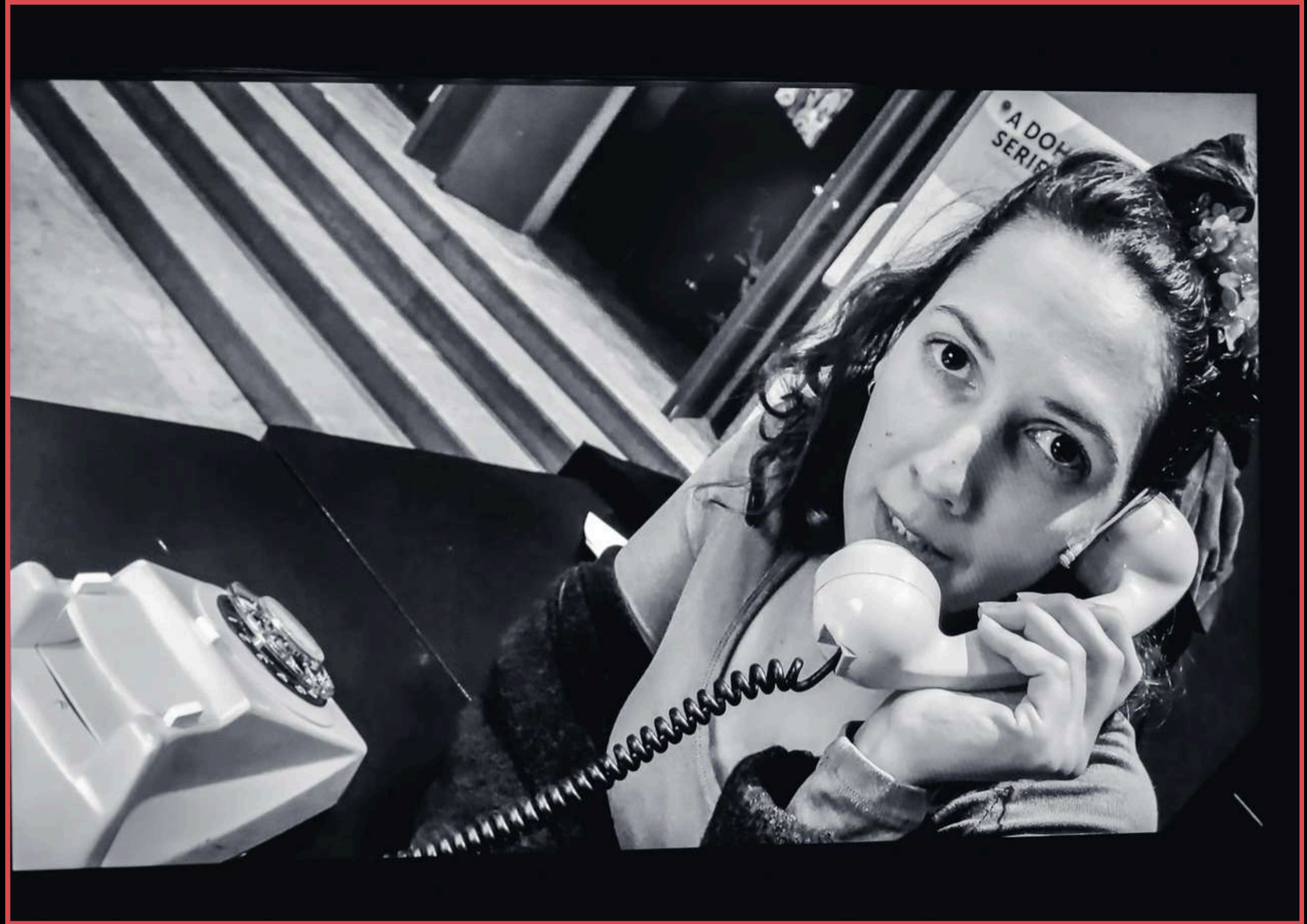

„BELESZAGOLT A LEVEGŐBE ÉS MEGÉREZTE A WEISSWURST SZAGÁT”

A kommunizmus utolsó két évtizedében Romániából csaknem 100 ezer állampolgár távozott illegálisan, közülük mintegy 20 százalék volt magyar nemzetiségű. A Szekuritáté Irattárait Vizsgáló Országos Tanács (CNSAS) az 1968-1989-es időszakról tett közzé kimutatást, mely szerint ebben az időszokban mintegy 97 ezer román állampolgár távozott illegálisan az országból, közülük 25 500 a zöldhatáron keresztül szökött meg, 71 500 pedig nem tért vissza Romániába, miután - rokonlátogatás, hivatalos kiküldetés, kirándulás, sportesemény, gyógykezelés, kishatárátlépés, stb. címén - útlevelhez jutott, és elhagyta az országot.

A szökevények között a romániai lakosságon belüli súlyuknál sokkal nagyobb arányt képviseltek a különböző nemzetiségek: a végleg távozók alig több mint fele (50 400) volt román, ugyanakkor 24 200 német, 19 200 magyar, 1800 zsidó, 1500 roma és több száz török, tatár, görög, szlovák és ukrán nemzetiségű polgára hagyta el Romániát a hatóságok jóváhagyása nélkül. A célországok közül a legtöbben a Német Szövetségi Köztársaságba távoztak, de sokan voltak, akik Ausztriában, Svédországban, az Egyesült Államokban, Kanadában, és Izraelben kerestek menedéket.

IOANA NIȚULESCU

Most, hogy már régóta német nyelvterületen élek, hét éve tulajdonképpen, elszoktam attól, hogy a mindennapi életben románul beszélek, és így, színházi környezetben meg különösen érdekes számomra. Színházi, szakmai kontextusban egyáltalán nem szoktam románul beszélni. Amikor játszom, a német nyelv a legkomfortosabb számomra, még akkor is, ha van egy sorompó köztem és a nyelv között. Olyan, mint egy személyiség, amit felveszek, ami az enyém ugyan, de azért nem teljesen én vagyok. Ez egy köztes állapot, mintha se románul, se németül nem lennék teljesen önmagam. Most ez határoz meg engem, ez vagyok én. Ez a darab abban segít, hogy újra megtaláljam a gyökereimet. Mert a nagymamám, akit Margitnak hívtak, de nem szerette ezt a nevet, ezért mindenki Buksinak szólította, szóval ő Kolozsváron született, és nem tudott románul, csak az iskolában tanult meg. A barátaival magyarul beszélt, és engem is meg akart tanítani, én meg nem akartam tanulni, csak imitáltam a szavakat, amiket a telefonba mondott, „nem tudom”, „igen-igen”... Anyám beszélt magyarul, és mindig ott volt a háttérben ez a nyelv, de már kiskoromtól kezdve németül is tanultam és elég volt nekem akkor két nyelv. És most, hogy itt vagyok, és ezen a szövegen dolgozom, elkezdtem feltenni magamnak kérdéseket a múltamról, a nagymamám múltjáról, a nagymamám nevelőapjáról, aki zsidó volt, és akinek a családja lágerben pusztult el... Rengeteg párhuzam van, amire csak most jövök rá. Most ismerem meg ezt a múltat, beszélek anyámmal, kérdéseket teszek fel neki, és ez nagyon jólesik. És itt, hogy ennyi magyar szót hallok, szeretnék még többet megtanulni, szeretném érteni, mert ez egy rész belőlem, amit nem fedeztem fel eddig.

MATISZ FLÓRA LILI, ZENESZERZŐ

Én elsősorban a nagymamámról szeretnék beszélni meg az ő testvéréről. A nagymamám a legnagyobb túlélő, ő a legnagyobb büszkeségem a családban. Kétéves volt, amikor elvitték az apukáját. Neki erről nincs is konkrét élménye. Öten voltak testvérek, és a legnagyobbik testvér, Gyuri, akkor volt nyolcéves, ő emlékszik arra, hogy jöttek a szuronyos puskával a csendőrök, és elvitték „apát”, akiről nem volt egyetlenegy fotó, semmi. A nagy anyukája egyedül maradt öt gyerekekkel, és gyakorlatilag egyik napról a másikra megfehéredett a haja. Azt lehetett tudni a nagy apjáról, hogy begyűjtötték a téglagyár udvarán, és valaki később azt mondta, hogy még az úton meghalt. Egy filcpapucsra emlékszik a nagy, az maradt „aputól”, merthogy szabó volt és otthon dolgozott, és a kedvenc kislányának egy apró filcpapucsot varrt. Ez maradt utána.

Nagymamám nyolc általános után kezdett el dolgozni a sütőiparban, aztán darus volt gyárban, volt időszak, amikor ő dolgozott egyedül a családból és ő tartotta el a többieket is. A nővére, Magda, még nem volt 17, amikor '56-ban elhagyta az országot. Azt hiszem gépirótanfolyamot végzett, és így lett titkárnő egy gyárban, és aztán egyetemista barátokkal, mert az egyetemisták voltak azok, akik megindultak '56-ban, ezt mondja a nagy, tehát Magda kábé tíz fiattal megindult. Volt egy barátnője, a Marica, őt is egyedül nevelte az anyukája, összebeszéltek, és Magda gyakorlatilag reggel ivott egy pohár vizet, és többet nem látták. A nagy sose felejt el azt a reggelt. Sikerült nekik átmenni a határon. A Krajnyák Bandi is ment vele, akihez hozzáment feleségül Angliában, útközben, a papírok miatt. Valameddig együtt is voltak, aztán a Bandi felakasztotta magát, Magda pedig elment a többiekkel Kanadáig. Azóta is ott él, és soha senkinek nem mesél a részletekről. Hogy pontosan hogyan is jutott ki és hogyan építette fel az életét kint, az ilyen-olyan munkahelyektől egészen a vezető pozícióig.

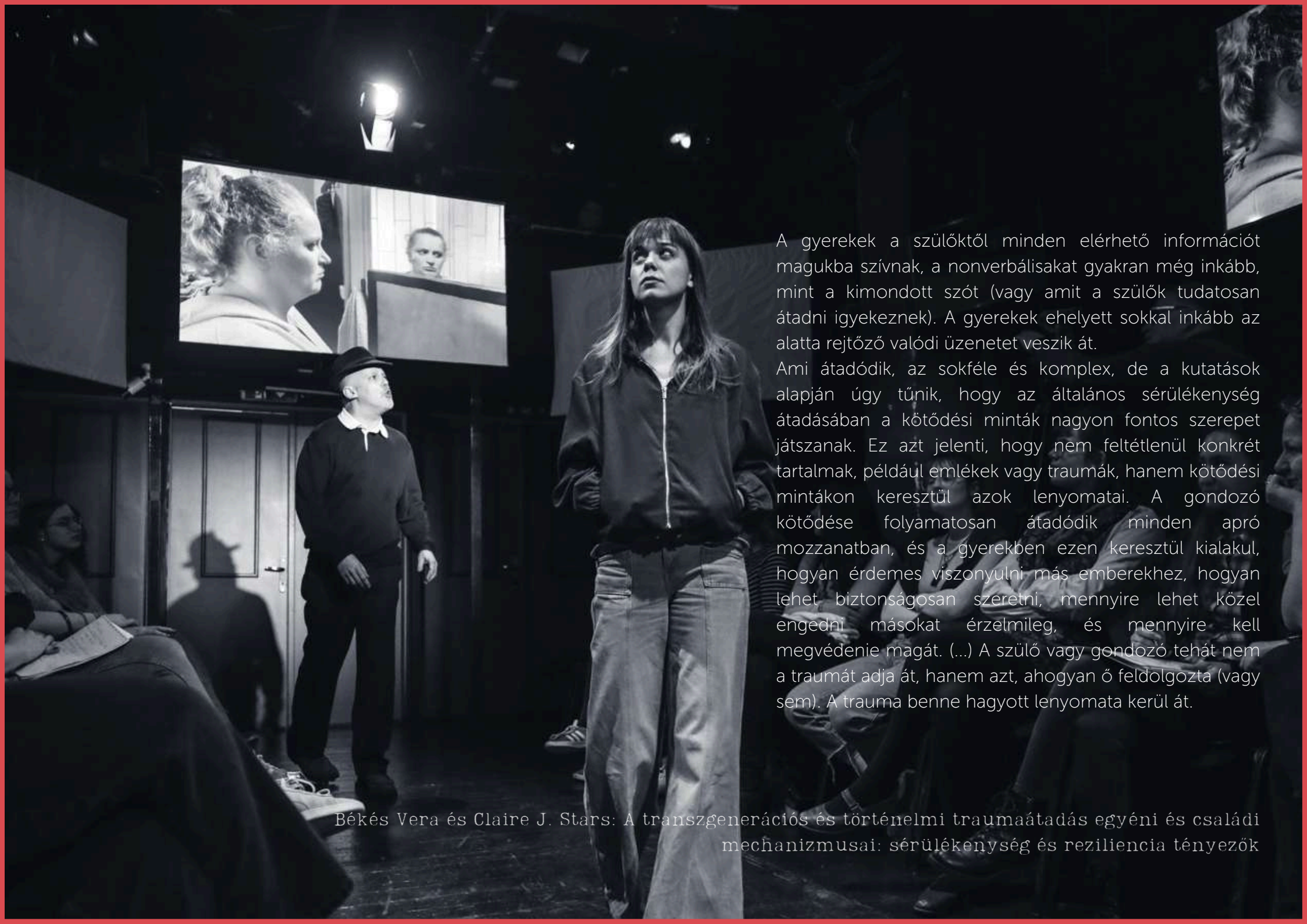

ÁRVA MADÁR MÉRT KESEREKSZ AZ ÁGON
NEM CSAK TE VAGY ELHAGYOTT A VILÁGON
NÉKEM SINCSÉN ÉDESANYÁM SE APÁM
A JÓISTEN MÉGIS GONDOT VISEL RÁM.

KISKOROMBAN ÁRVASÁGRA JUTOTTAM
ÉLETEMBEN DE SOKAT SZOMORKODTAM
MEGTANULTAM HOGY KELL TŰRNI, SZENVEDNI
AZT IS TUDOM, HOGY KELL SZÍVBŐL SZERETNI.

ÉLETEMBEN CSAK EGYSZER VOLTAM BOLDOG
AKKOR IS A KÉT SZEMEMBŐL KÖNNY HULLOTT
SÍRTAM IS ÉN ÖRÖMIMBEN, HOGY SZERETSZ
BÁNATIMBAN, HOGY AZ ENYÉM NEM LEHETSZ.

A gyerekek a szülőkől minden elérhető információt magukba szívnak, a nonverbálisakat gyakran még inkább, mint a kimondott szót (vagy amit a szülők tudatosan átadni igyekeznek). A gyerekek ehelyett sokkal inkább az alatta rejtőző valódi üzenetet veszik át.

Ami átadódik, az sokféle és komplex, de a kutatások alapján úgy tűnik, hogy az általános sérülékenység átadásában a kötődési minták nagyon fontos szerepet játszanak. Ez azt jelenti, hogy nem feltétlenül konkrét tartalmak, például emlékek vagy traumák, hanem kötődési mintákon keresztül azok lenyomatai. A gondozó kötődése folyamatosan átadódik minden apró mozzanatban, és a gyermekben ezen keresztül kialakul, hogyan érdemes viszonyulni más emberekhez, hogyan lehet biztonságosan szeretni, mennyire lehet közel engedni másokat érzelmileg, és mennyire kell megvédenie magát. (...) A szülő vagy gondozó tehát nem a traumát adja át, hanem azt, ahogyan ő feldolgozta (vagy sem). A trauma benne hagyott lenyomata kerül át.

Békés Vera és Claire J. Stars: A transzgenerációs és történelmi traumaátadás egyéni és családi mechanizmusai: sérülékenység és reziliencia tényezők

Boldogok, kiket nem látogat meg életükben sorscsapás,
Mert akiknek isten rázta meg palotáját,
Nemzedékről nemzedékre kúszik házukban a romlás,
Mint hullám a tengeren.

Szophoklész: Antigoné. Trencsényi-Waldapfel Imre fordítása

POGÁNY JUDIT

A színház jobbító erejében hiszek. Amikor kimondjuk, talán közhelyesen hangzik, nehéz is erről beszélni, de így van. Egy jó előadás után sosem úgy jössz ki a színházból, ahogy bementél. A színház helyreigazítja a néző értékrendjét, felpisztítja az igazságérzetét.

IMPRESSZUM

A műsorfüzetet szerkesztette: Ari-Nagy Barbara
és Martin Daniella

Felelős szerkesztő: Gáspár Máté

Előadásképek: Horváth Judit

Plakát: Szinvai Dániel

Grafika: Bíró Árpád

Örkény István Színház Nonprofit Kft.